

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Ὑφηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας

ΤΟ ΒΑΘΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ

Ὑπὸ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως ἐννοοῦμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχικῆς ἐκείνης ἰκανότητος, ἣτις ἐπιτρέπει εἰς τὸ ὑποκείμενον νὰ ἔχῃ ἐπίγνωσιν τῶν βιωμάτων του, δυνάμενον νὰ συγκρατῇ σαφῶς ἐν ἑαυτῷ εἰς ἐνότητα διηρθρωμένα περιεχόμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἢ ἐνεργήματα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ νὰ προσδιορίζῃ κατὰ τρόπον ἐπιτακτικὸν τὴν συμπεριφορὰν αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ. Διαδηλοῦται δηλονότι διὰ τῆς ἰκανότητος ταύτης τῆς ψυχῆς ἡ ἐναργὴς ἐπιδίωξις τοῦ ὑποκειμένου πρὸς κτήσιν ἀμέσου καὶ βαθείας γνώσεως τῶν ἐν ἑαυτῷ ἐπιτελουμένων καὶ κατὰ συνέπειαν τῆς κτήσεως ὁρθοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἢ πρὸς καθορισμὸν σκοπίμου ἐνεργείας, ἐναρμονιζομένης πρὸς ἀναμφισβητήτου κύρους ἀρχάς. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡ σαφήνεια τοῦ περιεχομένου καὶ ἡ ὁρθότης τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἐνεργείας ἀποτελοῦν αἰτήματα τῆς τελείας καὶ ἐνιαίας κατευθύνσεως τῆς συνειδήσεως. Ταύτην καλλιεργεῖ κατὰ πρῶτον λόγον ἡ ἐνότης τῆς ψυχῆς. Ὅπως δηλονότι ἡ ἐνότης τῆς ψυχῆς παραμένει ἀδιάσπαστος, καὶ καταδεικνύεται τοῦτο ἐκ τῆς ἐνιαίας ὑποστάσεως τοῦ Ἐγώ, τοιουτοτρόπως καὶ αἱ ἐπιτευξεις ταύτης — καὶ ἐνταῦθα τὰ ἐπιτεύγματα τῆς συνειδήσεως — παρουσιάζουν ἐνιαίαν κατεύθυνσιν καὶ σταθερότητα. Τοῦτο ὁμως ἐπιτελεῖται ὑπὸ τινος προϋποθέσεως. Πρέπει δηλαδὴ κατὰ βάσιν καὶ ἡ συνείδησις νὰ εἶναι πειθαρχημένη εἰς ὠρισμένας ἀρχάς. Πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν σύμφωνον πρὸς τὰς ἀρχάς αὐτὰς ὁλοκλήρωσιν της. Πέραν συνεπῶς τῆς ἐνότητος τῆς ψυχῆς καὶ ἄλλοι παράγοντες προσδιορίζουν τὴν ἐνιαίαν κατεύθυνσιν τῆς συνειδήσεως. Τοῦτο προσημαρτυρεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πολλὰ περιστατικὰ πιστοποιοῦν ἀμβλυνσιν τῆς σταθερότητος ταύτης. Ἐκ τούτου δὲ δὲν τίθεται ὑπὸ ἀμφιβολίαν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητος τῆς ψυχῆς ἀλλ' ἡ ὠριμότης αὐτῆς. Προσδιορίζεται συνεπῶς ἡ ἐνιαία κατεύθυνσις τῆς συνειδήσεως ὄχι μόνον ἐκ τῆς ἐνότητος τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐπὶ πλεον καὶ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ὠριμότητος αὐτῆς, ἥτοι ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων ἐκείνων, αἵτινες ἀντικατοπτρίζουν τὴν διὰ καταλλήλου καλλιεργείας ἐπιτυγχανομένην μόρφωσιν αὐτῆς.

Αἱ ἰκανότητες αὗται, αἵτινες συνδέονται μὲ τὴν ὠρίμανσιν τῆς ψυχῆς, χαρακτηρίζουν τὸ βάθος τῆς συνειδήσεως. Τοῦτο ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν

τελείαν ἐνότητα αὐτῆς. Οὕτως ὅσον ἐντατικώτερον ἀσκεῖται καὶ καλλιεργεῖται ἡ ψυχὴ, τόσον περισσότερον κοσμεῖται αὕτη διὰ πλεονεκτιμάτων, τὰ ποῖα διαδηλοῦντα τὸ βάθος τῆς συνειδήσεως ὁδηγοῦν εἰς τὴν σταθερωτέραν κατεύθυνον αὐτῆς καὶ εἰς τὰ σοβαρώτερα ἐνεργήματά της.

Τὸ βάθος τῆς συνειδήσεως καταδεικνύει ὅτι ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν ὠριμότητά της κινεῖται εἰς ἄλλην σφαῖραν, *ὑπερβαίνουσαν τὴν βιολογικὴν ὑπόστασιν αὐτῆς* καὶ θεμελιούσαν τὴν ἀξιολογικὴν πλέον κίνησιν τοῦ ἀτόμου. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Πλάτων θεωρεῖ τὴν λογικὴν προσπάθειαν, ἣτις ὁδηγεῖ πρὸς τὸ ἀγαθόν, *ἐπὶκτητον*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τάσιν τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ἔμφυτον [« ἡ μὲν ἔμφυτος οὕσα ἐπιθυμία ἡδονῶν, ἄλλη δὲ ἐπὶκτητος δόξα, ἐφιεμένη τοῦ ἀρίστου » (Πλάτ. Φαῖδρ. 237d)]. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι τὸ ἐπὶκτητον τοῦτο ἐπιτυγχάνεται τότε μόνον, ὅταν ἡ ψυχὴ δεόντως ἀσκηθῇ. Πέρα συνεπῶς τῆς βιολογικῆς ὑποστάσεως τῆς ψυχῆς *νέαι δυνάμεις* πρέπει νὰ ἀναληφθῶσιν ὑπ' αὐτῆς, διὰ νὰ κινηθῇ ἡ ἰδία εἰς σφαῖραν ἀξιολογικὴν.

Ἀσφαλῶς ἡ κίνησις αὕτη τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι ἀλλοτρία πρὸς τὴν ἑαυτῆς φύσιν. Ὅ,τι ὁδηγεῖ εἰς τὴν πρόοδον τῆς ψυχῆς, τοῦτο εἶναι οἰκεῖον πρὸς αὐτὴν [« τὸ βέλτιστον ἐκάστω, τοῦτο καὶ οἰκειότατον » (Πλάτ. Πολιτ. 586e)]. Τοῦτο ἐγένετο ἀποδεκτὸν καὶ ὑπὸ τῆς πρώτης ἀκρόμῃ φιλοσοφίας, τῆς ὁποίας οἱ ἀντιπρόσωποι ἐν ποιήμασιν ἐξέφερον τὰ δόγματα αὐτῶν. Οὕτω μνημονεύεται διὰ τὸν Ἡσίοδον ὅτι « τὰ γὰρ καλῶς τε καὶ ὠφελίμως ποιούμενα ἔργα ἐκάλει, καὶ ἐργασίας τε καὶ πράξεις τὰς τοιαύτας ποιήσεις. Φάναι δέ γε χρὴ καὶ οἰκεῖα μόνα τὰ τοιαῦτα ἡγεῖσθαι αὐτόν, τὰ δὲ βλαβερά πάντα ἀλλότρια » (Πλάτ. Χαρμίδ. 163c).

Τὸ οἰκεῖον ὁμῶς εἶναι ἴδιον μόνον τῆς τυχοῦσης παιδείας ψυχῆς. Διότι ἡ ψυχὴ ἔχουσα ὡς προορισμὸν τὴν ἀρετὴν, δοῦν κατὰ τὴν οὐσίαν της, μόνον ὅταν ἔχῃ θεμελιώσει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀρετὴν. Ἄνευ τῆς ἀρετῆς κινεῖται αὕτη ἀλλοτρίως. [Ἀδύνατον ψυχὴ τὰ ἑαυτῆς ἔργα εὖ ἀπεργάσσεσθαι στερομένη τῆς οἰκείας ἀρετῆς (Πλάτ. Πολιτ. 353e)]. Τοῦναντίον διὰ τῆς μαθήσεως εἶναι φυσικὸν νὰ βελτιοῦται καὶ ἀσκουμένη ἐν τῇ ἀρετῇ νὰ πραγματοποιῇ τὸν προορισμὸν της. [Ἡ δ' ἐν τῇ ψυχῇ ἕξις ὑπὸ μαθήσεως καὶ μελέτης... κτᾶται τὰ μαθήματα καὶ σφύζεται καὶ γίγνεται βελτίων (Πλάτ. Θεαίτ. 153b)]. Τρέφεται συνεπῶς ἡ ψυχὴ ὑπὸ τοῦ ὑπερτέρου καὶ καλυτέρου, ὅπερ δεόντως ἐκτιμᾶται, ἐνῷ διὰ τοῦ ἀντιθέτου φθείρεται [« τὸ δὲ θεῖον καλόν, σοφόν, ἀγαθὸν καὶ πᾶν ὅ,τι τοιοῦτον· τούτοις δὴ τρέφεται τε καὶ αὔξεται μάλιστα γὰρ τὸ τῆς ψυχῆς πτέρωμα, αἰσχροῦ δὲ καὶ κακῷ καὶ τοῖς ἐναντίοις φθίνει τε καὶ διόλλυται » (Πλάτ. Φαῖδρ. 246e)]. Ἡ στροφή τότε τῆς ψυχῆς κατατείνει πρὸς ὅλας τὰς πτυχὰς τοῦ καλυτέρου καὶ ὑπερτέρου. Διότι ἀγαθὸν καὶ ὥρατον καὶ δίκαιον εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτῆς ἐξ ἴσου καταξιοῦται [« τὸ εὖ καὶ καλῶς καὶ δικαίως ὅτι ταυτὸν ἐστίν, μένει » (Πλάτ.

Κρίτ. 48b)]. Τὸ βάθος συνεπῶς τῆς συνειδήσεως ἀντικατοπτρίζεται εἰς ἐνεργείας τοῦ ὑποκειμένου κατὰ πάντα ἀξιολογικὰς καὶ ἐκ τούτου ὑπερβατικὰς.

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν πάσας τὰς ὑπερβάσεις. Ἄρκει δι' ἡμᾶς ὅ,τι καὶ ἐνδιαφέρει, ἥτοι ἡ σύντομος ἔρευνα τῆς γνωστικῆς καὶ ἠθικῆς τάσεως τῆς ἀγαθῆς ψυχῆς, προκειμένου ἐκ τούτων νὰ ἀχθῶμεν εἰς ὠρισμένας παρατηρήσεις.

Οὕτως κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἐπιδίωξιν τῆς ἀποκτήσεως τοῦ περιεχομένου τῶν ἀντικειμένων, διαδηλοῦται ἡ γνωστικὴ κίνησις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καθ' ἣν αὕτη πλουτισθεῖσα πλεόν κατόπιν καταλλήλου προσπαθείας διὰ τῶν ἐφοδίων τῆς ὁρθῆς γνωστικῆς λειτουργίας κτάται τὸ οἰκεῖον περιεχόμενον ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων. Τοῦτο, ἔχον ὑπόστασιν διάφορον τῆς πραγματικότητος, δύναται ἡ συνειδήσις νὰ παρατηρήσῃ καὶ ἐλέγξῃ, γεγονός, ὅπερ ὁδηγεῖ εἰς τὴν διάθρῳσιν τῆς ὁρθῆς θεωρητικῆς πτυχῆς τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἄλλην ἐπιδίωξιν τοῦ ὑποκειμένου, ὅπως προσδιορίσῃ τὴν συμπεριφορὰν αὐτοῦ, διαδηλοῦται ἡ ἠθικὴ κίνησις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καθ' ἣν αὕτη, ἀνακαινισθεῖσα κατόπιν μακροῦ ἀγῶνος πάλιν διὰ τοῦ ὀπλισμοῦ τῆς διὰ τῶν ἐφοδίων τῆς ἀρετῆς, διαθρῳώνει μορφὴν ζωῆς διὰ τε τὸ ὑποκείμενον καὶ διὰ τὴν κοινωνίαν, ἥτις τίθεται ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς κοινωνίας, γεγονός, ὅπερ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἠθικοκοινωνικῆς πτυχῆς τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Ἀμφότεραι αἱ ἐπιτεύξεις αὗται τοῦ ἀτόμου, πραγματοποιούμεναι, κρατοῦν τὴν ψυχὴν ἐν ἐνεργείᾳ, δι' ὃ χαρακτηρίζομεν τοῦτο *συνειδέναί*. Τὰ ἐνεργήματα ταῦτα τῆς συνειδήσεως δὲν χαρακτηρίζουν μόνον τὴν βιθμίδα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ προσδιορίζουν τὴν *ἱστορίαν* τῆς πνευματικῆς ἀνεξίσεως τοῦ ἀτόμου. Διότι παρουσιάζουν αἱ ἐκάστοτε ἐπιτεύξεις τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἐγώ, ἥτις δύναται νὰ ἐξετασθῇ καὶ περιγραφῇ, δεδομένου ὅτι διὰ τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως τίθενται ὑπὸ ἔρευναν αἱ διαθέσεις καὶ αἱ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.

Δὲν σημαίνει ὅμως τοῦτο ὅτι ἡ ἔρευνα αὕτη δύναται νὰ θίξῃ αὐτὸ τοῦτο τὸ Ἐγώ. *Ἡ οὐσία τοῦ Ἐγώ εἶναι ἀπρόσιτος εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀνθρώπου* καὶ οὐδέποτε αὕτη δύναται νὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ ἀντικειμένου. Ἀποτελεῖ δὲ ἡ ἀδυναμία αὕτη τὸ σπουδαιότερον στοιχεῖον τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ πόνου εἰς τὴν ζωὴν. Τὸ ἀνεξιχνίαστον τῆς οὐσίας τοῦ Ἐγώ θεμελιώνει τὴν διηνεκὴ ἔφεσιν τῆς ψυχῆς πρὸς θεώρησιν καὶ πνευματικὴν δημιουργίαν, ἥτις, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς δραστηριότητος καὶ ὅσονδῆποτε καὶ ἂν συνδέται μετὰ τὴν ἀξιολογωτέραν ἀναγνώρισιν τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, οὐδέποτε δύναται νὰ εἶναι ξένη πρὸς τὴν βαθυτέραν βούλησιν τοῦ ἀτόμου νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῶν δημιουργικῶν του ἐκδη-

λώσεων τὴν *αὐτογνωσίαν* τοῦ Ἐγῶ. Αἱ συνειδητοποιούμεναι ἐπιτεύξεις, ἂν καὶ τροφοδοτοῦν καὶ ἱκανοποιοῦν τὴν ἔφεσιν πρὸς τὴν γνῶσιν τῆς ἐξελέξεως καὶ ἱστορίας τοῦ Ἐγῶ καὶ εὐρίσκωνται ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ στηρίξουν τὴν ἐρμηνείαν τῆς φύσεως τοῦ Ἐγῶ, καλλιεργοῦν ἐν τούτοις τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀτόμου ὅτι διὰ τούτων ἐμμέσως ὁδηγεῖται τοῦτο εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην. Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ ψευδαισθήσεως, διότι ἡ φύσις τοῦ Ἐγῶ εἶναι, ὡς ἐτονίσσαμεν, ἀπρόσιτος εἰς τὴν ἔρευναν. Τοῦτο ὅμως, παρ' ὅλας τὰς ψευδαισθήσεις, εἰς στιγμὰς αὐτοσυγκεντρώσεως συνειδητοποιεῖ τὸ ἄτομον. Καὶ ἡ συνειδητοποιήσις αὕτη ὁδηγεῖ εἰς δυσθυμίαν. Τότε ὁ πόνος πλαισιώνει τὸν δημιουργόν. Πόνος, διότι τὸ βαθύτατον περιεχόμενον τῆς ψυχῆς τοῦ Ἐγῶ μένει ἀπρόσιτον. Πόνος, διότι ἐξ αἰτίας τούτου, καὶ αὐτὰ τὰ δημιουργήματά της, ἰδίως ὅσα δὲν ἀποτυπώνονται καὶ δὲν ἀντικειμενικοποιοῦνται, ἀφανίζονται ἀπὸ τὰς ἀντιξοότητας τῆς ζωῆς. Καὶ ναὶ μὲν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἀντιξοότητων τούτων μένει ἡ ἀφάνεια αὕτη ἀνεπαίσθητος. Ἀναφαίνονται ἐν τούτοις νεώτερα περιστατικὰ τῆς ζωῆς, ἅτινα ὁδηγοῦντα εἰς τὴν διαπίστωσιν παλαιῶν νοητικῶν συλλήψεων καὶ παλαιῶν ἐπιτεύξεων τῆς ψυχῆς, προκαλοῦν τὴν νοσταλγίαν. Ὁ πόνος ὅμως διὰ τὰ ἀπολωλότα — καὶ εἶναι ταῦτα ἀναρίθμητα — εἶναι δυστυχῶς ἀθεράπευτος.

Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅμως ὅτι τὸ βάθος τῆς συνειδήσεως, ὅπερ διαδηλοῦται κατὰ τὴν ὠριμότητα τῆς ψυχῆς, φανερῶναι ὑπέρβασιν ἐκ τῆς βιολογικῆς καταστάσεως αὐτῆς εἰς σφαῖραν ἀξιολογικὴν, ἀγόμεθα εἰς τὰς ἐξῆς ἐπὶ τούτου παρατηρήσεις:

α) Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ λειτουργία τῆς συνειδήσεως ἀνήκει εἰς τὰς *πνευματικὰς λειτουργίας* τοῦ ἀνθρώπου, δεδομένου ὅτι διὰ ταύτης διαπιστοῦνται αἱ ἱκανότητες τοῦ λόγου. Διὰ τοῦτο καὶ διαφέρουσα τῆς ἀντιλήψεως, καθ' ἣν δὲν ὑπάρχει ἡ ἐπίγνωσις τῶν βιωμάτων, ἑξακριβήσθη ὑφ' ἡμῶν οὐχὶ ὡς ψυχικὴ λειτουργία, ἀλλ' ὡς ψυχικὴ ἱκανότης συνυφασμένη μάλιστα μὲ σκοπίμους ἐπιδιώξεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποβλεπούσας τὸ μὲν εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῶν βιωμάτων του, τὸ δὲ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἰδίου. *Τελολογικὸς* συνεπῶς εἶναι ὁ χαρακτήρ κινήσεως κατὰ ταύτην τῆς ψυχῆς, ἐξ οὗ λόγου σημειοῦται καὶ ὑπέρβασις αὐτῆς. Διαπιστοῦται δὲ ἡ τελολογικὴ αὕτη τάσις ἐκ τῶν ἐξῆς ἱκανοτήτων.

αα) Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως τὴν *πραγματικότητα προσδιορίζομεν κατὰ τοὺς ἐν τῇ σκέψει μας τεθέντας σκοπούς*. Εἶναι ἄλλως τε ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν θέτομεν σκοπούς, τοὺς ὁποίους πραγματοποιοῦμεν στηριζόμενοι εἰς τὴν πραγματικότητα ταύτην, τὴν ὁποίαν ζῶμεν. Καὶ ἐνῶ ἡ πραγματικότης εἶναι πολλάκις ἡ αὕτη, ἐν τούτοις οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὰς κατευθύνσεις τῆς ψυχῆς αὐτῶν διαφοροποιοῦντες ταύτην κρατοῦν διαφόρους ἀφετηρίας διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν τεθέντων σκοπῶν. Ἐκ τούτων ἀναφαίνεται καὶ τὸ φαινόμενον τῆς

διαφόρου δραστηριότητος καὶ διαφόρου ἐπιδιώξεως τῶν ἀτόμων, ἅτινα ἐν τούτοις διαβιοῦν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους.

ββ) Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι κατὰ τὸ συνειδέναι *ἐρμηνεύομεν τὴν πραγματικότητα οὐχὶ αἰτιοκρατικῶς, ἀλλὰ τελολογικῶς*. Οὕτω τὰ περιστατικά τῆς ζωῆς καὶ τὰ γεγονότα αὐτῆς δὲν τίθενται ἐνώπιον ἡμῶν κατὰ τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν ὡς ἐπακόλουθα προηγουμένων αἰτίων, ἀλλ' ὡς κίνητρα ἐνὸς τέλους, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τούτων ἐξυπηρετεῖται. Ἡ βιολογικὴ καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις, αὕτη αὕτη ἡ μορφή τῆς ζωῆς μας, θεωροῦμεναι ὑφ' ἡμῶν, προβάλλουν ὡς κινήσεις πρὸς ἀναμενομένας τελειώσεις, διὰ τῶν ὁποίων καταδεικνύεται ἰδίως ἡ σοφία τοῦ Ὑψίστου Δημιουργοῦ. Ἀναμφισβητήτως τὸ τέλος τούτων εἶναι εἰσέτι ἀφανὲς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀκατάληπτον. Ἡ ἀνθρωπίνη ὅμως διάνοια, ἀναζητοῦσα καὶ προσάπτουσα εἰς τὰς βαθμίδας τῶν ἐξελίξεων τούτων τὰς θεωρίας τὰς προσδιαιροῦσας πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἐκάστοτε πεποιθήσεων, ἱκανοποιεῖται εἰς τὴν σύλληψιν καὶ θεώρησιν τῆς μέχρι τέλους ὁλότητος. Οὕτως ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐξελίξεως δὲν ἐπιτελεῖται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, ὅποτε θὰ ἐδέσποζεν ἡ αἰτιοκρατικὴ σκέψις, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκάστοτε ἐκ τῆς ψυχῆς ἡμῶν εἰς τὴν πραγματικότητα ταύτην τῆς ἐξελίξεως ἀποδιδομένης ἐρμηνείας, ἥτις ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀναμενομένην σκοπιμότητα. Οὐδ' εἶναι ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία δημιούργημα τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἀποτελεῖ κτήμα τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὅπερ σχετίζεται πρὸς ἑτέραν ἀναμφισβήτητον πραγματικότητα, συνδεομένην μὲ τὴν μορφήν τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ζῶμεν, καὶ μὲ τὰ περιστατικά τοῦ πολιτισμοῦ, ἅτινα διέπουν τὴν ψυχὴν ἡμῶν. Ἀφεταιρία συνεπῶς εἰς τὴν τελολογικὴν ταύτην ἐρμηνείαν τῆς μορφῆς τῆς πραγματικότητος δὲν ἀποτελοῦν τὰ αἰσθητικὰ δεδομένα τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, ἀλλ' αἱ ἐκάστοτε ἱκανότητες καὶ ἐπιτεύξεις τῆς ψυχῆς ἡμῶν καὶ γενικῶς τὰ ἐκάστοτε ὑφ' ἐκάστης γενεᾶς συνειδητοποιούμενα πολιτιστικά θησαυρίσματα. Πρόκειται ἄλλως τε περὶ τῶν θησαυρισμάτων ἐκείνων, ἅτινα κατόπιν μόχθων καὶ κόπων κτηθέντα, ἀπαλλάσσουν τὸν ἀνθρώπον βαθμηδὸν ἀπὸ τὸν κλοιὸν τῆς βιολογικῆς καὶ αἰσθησιοκρατικῆς ζωῆς καὶ διαρθρώνουν δι' αὐτὸν τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀξιοπρεπείας.

γγ) Ἐκ τοῦ γεγονότος τέλος ὅτι καὶ αὕτη ἡ *φιλοσοφικὴ σκέψις*, ἥτις ποδηγετεῖ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐπὶ τὰ κρείττω καὶ παρουσιάζει ὡς ἐκ τούτου θεῖον φωτισμὸν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, ἀναζητοῦσα τὴν σύλληψιν τῆς πνευματικῆς ὁλότητος, ἱκανοποιεῖται ἐκ τῶν δεδομένων, ἅτινα συναποκομίζει οὐχὶ ἐκ τῆς αἰτιοκρατικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς τελολογικῆς θεωρήσεως. Αὕτη ἄλλως τε λειτουργοῦσα ὑπερβατικῶς καὶ ἐνορατικῶς γίνεται αἰτία νὰ κτᾶται ἡ ψυχὴ τὰς *βασικὰς ἀρχάς*, αἵτινες διέπουν τὴν ὁλότητα καὶ αἵτινες ὁδηγοῦν εἰς τὴν οἰκείωσιν αὐτῆς ταύτης τῆς Ἰδέας.

Ὅθεν διαπιστοῦται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὸ συνειδέναι τελολογικὸς εἶναι ὁ χαρακτὴρ τῆς κινήσεως τῆς ψυχῆς. Εἶναι δὲ τοῦτο φυσικόν, διότι

κατὰ ταύτην δὲν ἀρκεῖται ἡ ψυχὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων, ἀλλ' ἐπιζητεῖ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ *πρέποντος*, ὅπερ διερεθίζον τὴν πνευματικὴν ἔφεσιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ὁδηγεῖ εἰς τὴν προοδευτικὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ.

β) Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἱκανότητος τῆς συνειδήσεως, συνδεομένη μὲ τὴν ὥριμανσιν τῆς ψυχῆς, ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἰδίων ἐκείνων *παραγόντων*, οἵτινες καλλιεργοῦν τὴν ὥριμανσιν ταύτην. Ἐμφυτοὶ προδιαθέσεις καὶ ἑξωτερικαὶ ἐπιδράσεις συνιστοῦν πάντοτε τὰς δυνάμεις τῆς καλλιεργείας ταύτης. Ἡ συμβολὴ ὅμως τούτων εἶναι ἀνέφικτος, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ δὲν δονεῖται ἀπὸ τὴν ἔφεσιν τῆς δημιουργικῆς δραστηριότητος. Ἡ ἔφεσις αὕτη κρατεῖ ἐν ἐγρηγόρσει τὰς ἐμφύτους προδιαθέσεις καὶ ἡ ἰδία ἀσκεῖ τὴν ἐπιλογὴν ἐπὶ τῶν ἑξωτερικῶν ἐπιδράσεων, διὰ τὰ προκαλέσῃ τὴν τροφοδότησιν τῶν προδιαθέσεων διὰ τῶν καταλλήλων ἐκείθεν ἀνταποκρίσεων. Προσδιορίζουσα δ' αὕτη τοὺς στόχους διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν ἀντιξοοτήτων καὶ τὴν θεμελιώσιν τῶν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν προκαλεῖ ὄχι μόνον τὴν δημιουργικὴν δραστηριότητα τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐδραίωνσιν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν οἰκείων δεξιότητων καὶ ἱκανοτήτων. Καὶ μόνον τότε δυνάμεθα τὰ θεωρήσωμεν τὴν ψυχὴν καταλλήλως καλλιεργημένην καὶ ὥριμον.

Πέρα συνεπῶς τῶν ἐμφύτων προδιαθέσεων καὶ τῶν ἑξωτερικῶν διερεθισμῶν ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἱκανότητος τῆς συνειδήσεως ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος τῆς ψυχῆς, ὅστις καλλιεργεῖται ἐκ τῆς ἀσκήσεως τῆς πνευματικῆς γονιμότητος αὐτῆς. Ἡ δὲ *ἀγωγή*, ἣτις ἀσκεῖται ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, τῷ Σχολείῳ, τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Κοινωνίᾳ, εἰς τοῦτο κυρίως ἀποβλέπει: εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀγωγή αὕτη, χρησιμοποιοῦσα πάσας τὰς εὐκαιρίας τῆς ζωῆς τοῦ τροφίμου, θεμελιώνει εἰς τὴν ψυχὴν τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς *νόμους* τῆς περαιτέρω δράσεως. Οἱ νόμοι οὗτοι θεωροῦνται ἴσως κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἀγωγῆς ἀνελεύθεροι. Βαθμηδὸν ὅμως καὶ καταλλήλως ἐπιτελεῖται ἡ θεμελίωσις αὐτῶν. Διότι δὲν ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὴν πρόσκαιρον ἄνεσιν τῶν παίδων, ἀλλὰ διὰ τὸν ρυθμὸν, ὅστις θὰ στηρίξῃ τὴν διὰ τοῦ βίου ἐλευθερίαν των. « Καὶ ἡ τῶν παίδων ἀρχή, λέγει ὁ Πλάτων (Πολιτ. 590e), τὸ μὴ εἶναι ἐλευθέρους εἶναι, ἕως ἂν ἐν αὐτοῖς ὥσπερ ἐν πόλει πολιτείαν καταστήσωμεν ».

Ἡ ἐποχὴ μας ἐξ αἰτίας τῆς ἀναπτύξεως τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ ἀναζητεῖ ἴσως τὴν δημιουργίαν ἄλλων πλεονεκτημάτων εἰς τὴν ζωὴν. Θεωρεῖ ὅτι ὁ πλουτισμὸς τῆς ψυχῆς διὰ τῶν ἱκανοτήτων τῆς τεχνικῆς διαφθρόσεως τῆς ζωῆς θεμελιώνει καὶ τὴν εὐτυχίαν αὐτῆς. Ἄν ὅμως ἡ ψυχὴ εἶναι γυνὴ ἐξ ἐκείνων τῶν ἐφοδίων, διὰ τῶν ὁποίων προσδιορίζεται ἡ μόρφωσις αὐτῆς, καὶ διὰ τῶν ὁποίων δημιουργεῖται ἡ ἐξύψωσις τῆς συνειδήσεως, τότε τὸ ἀτομον, οὐδόλως ἐνδιαφερόμενον διὰ τὰς ἰδανικὰς ἐπιδιώξεις, θὰ κινῆται πρὸς εὐτελεῖς φιλοδοξίας. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι μόνον ἡ συνειδήσις ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῆς ζωῆς, ἐνῶ ὁ τεχνικὸς κόσμος παρέχει τὰ μέσα τῆς εὐημερίας

αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ἀνθρωπίνη προσπάθεια πρέπει πρῶτον κυρίως νὰ θεμελιωθῇ ὑγιᾶ ἀφετηρίαν καὶ καθαρὰν συνείδησιν, ἥτις μόνον ἐγγυᾶται τὴν κυριαρχίαν τῶν ἀξιών ἐν τῇ ζωῇ. Ἄν δὲ τοῦναντίον ἀσκηθῇ ὁ ὀπλισμὸς τῆς ψυχῆς διὰ μόνον τῶν μέσων τῆς εὐμαρείας, χωρὶς νὰ θεμελιωθῇ αὕτη εἰς τοὺς νόμους τοῦ ἀγαθοῦ, τότε προωρίζεται ἡ ἰδία νὰ προκαλέσῃ οὐχὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ τὴν ἀλληλεξόντως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ τάσις πρὸς εὐμερίαν τῶν ἀκαλλιεργήτων ψυχῶν, ὥς ἡ ἱστορικὴ πείρα καταδεικνύει, ἐνισχύει τὴν κυριαρχίαν ἐν τῇ ζωῇ τῶν ὁμῶν στοιχείων τῆς ψυχῆς, ἅτινα ἀποτελοῦν βεβαίως δεινὸν πλῆγμα πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου.

γ) Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ σταθερωτέρα καὶ ἐντατικωτέρα συνείδησις χαρακτηρίζει τὸ βάθος αὐτῆς, καὶ ὅτι τοῦτο ἐξαρτᾶται κυρίως ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς καλλιεργείας καὶ μορφώσεως τῆς ψυχῆς. Γεννᾶται ὁμως τὸ ἐρώτημα. Διὰ τίνων γνωρισμάτων διαδηλοῦται τοῦτο; Πῶς κτᾶται τὸ ὑποκείμενον τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ συνειδέσθαι αὐτοῦ λειτουργεῖ κατὰ τρόπον προκαλοῦντα τὴν ἐπιδοκιμασίαν πάντων καὶ ὄχι μόνον τῶν συγχρόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν;

Ἀσφαλῶς αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν συγχρόνων ἀποτελοῦν διαβεβαίωσιν πρὸς τὸ ὑποκείμενον ὅτι αἱ ἐνσυνείδητοι προσπάθειαι αὐτοῦ ἔχουν βάθος. Πέρα ὁμως τῆς ἐμέσου ταύτης, διὰ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν ἄλλων, διαβεβαίωσες ἔχει τὸ ὑποκείμενον καὶ ἄμεσα πειστήρια τῆς βαθύτητος τῆς λειτουργίας τῆς συνειδήσεώς του. Διαπιστοῦται δὲ τοῦτο εἰς τὰς *συναισθηματικὰς τὸν ἐκδηλώσεις*. Κατὰ τὸν Felix Krueger, τὸ βάθος τῆς συνειδήσεως συνδέεται μὲ τὸ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον αὐτῆς καὶ ὅσον ἡ ἀξιολόγησις αὐτῆς εἶναι σοβαρωτέρα καὶ ἐντατικωτέρα, ἐπὶ τοσοῦτον εἶναι βαθύτερα καὶ διαρκεστέρα ἡ συναισθηματικὴ δόνησις τῆς ψυχῆς. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ὅσον ἡ συνειδητὴ ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου εἶναι σοβαρωτέρα καὶ ὑγιεστέρα καὶ ὅσον αὕτη περισσότερον ἀνταποκρίνεται πρὸς καλλιεργημένην καὶ μορφωμένην ψυχὴν, τόσον καὶ ἡ ἐκ τούτου προερχομένη συναισθηματικὴ κατάστασις εἶναι βαθύτερα καὶ διαρκεστέρα. Διότι, ὥς γνωστὸν, τὸ συναίσθημα ἀποτελεῖ πάντοτε τὸν οὐσιωδέστερον μάρτυρα τῆς συμμετοχῆς τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς. Ἡ δὲ σοβαρωτέρα συμμετοχὴ ἡμῶν εἰς ταύτην διαπιστοῦται διὰ τοῦ θερμότερου καὶ διαρκεστερου συναισθήματος. Καὶ εἶναι τοῦτο ἀναμφισβήτητον. Αἱ ἐνσυνείδητοι μεγάλαι ἐπιδόσεις τοῦ ἀτόμου χαρίζουν εἰς τὸν ἴδιον συναισθηματικὰς δονήσεις, αἵτινες μένουν ἀνεξάλειπτοι. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔχομεν τὰς ἀξιολογικὰς δονήσεις καὶ τὰ ἀξιολογικὰ *συναισθήματα*, ἅτινα δὲν μαρτυροῦν μόνον τὴν σοβαρωτέραν συμμετοχὴν τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ κεντρίζουν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς ἰδεώδεις προσανατολισμούς. Οὕτω διὰ τοῦ ἀξιολογικοῦ συναισθήματος ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐπίτασις τῆς δράσεως τοῦ ἀτόμου καὶ μάλιστα τόσον ἰσχυρότερον, ὅσον καὶ τὸ συναίσθημα εἶναι ἰδανικώτερον. Ὅσον

συνεπῶς τὸ βάθος τῆς συνειδήσεως εἶναι σοβαρώτερον, τόσον καὶ ἡ συναισθηματικὴ δόνησις τῆς ψυχῆς εἶναι ἐντατικώτερα καὶ ἀξιολογώτερα καὶ τόσον καὶ ἡ ἔφεσις τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἰδεῶδες σοβαρώτερα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπικοινωνία αὕτη, ἐξιδανικεύουσα τὸ ἄτομον, σφυρηλατεῖ τὴν ἀμβλυνσιν τῶν διαφοροποιήσεων τῶν διαφερόντων καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἑνός, τῆς Ἰδέας. Ὑπὸ τὴν ἐπικοινωνίαν ταύτην χαλαροῦται ἡ πολλότης τῶν ἐπιρροῶν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου, αἵτινες προκαλοῦν κατὰ τὰ αἰτήματά των καὶ τὰς διαφορὰς τῶν συνειδητῶν περιεχομένων, ἐξαλείφονται αἱ ἀποχρώσεις τῶν κοσμοθεωρητικῶν ἐπιταγῶν καὶ καλλιεργεῖται ἐσωτερικῶς ἡ κατεύθυνσις τῶν συνειδήσεων πρὸς ἑνιαῖον φωτισμόν. Ἡ ἀποκάλυψις βεβαίως τῆς ἰδέας ταύτης δὲν εἶναι εὐχερής. Ἡ ἀένας ἐν τούτοις ἐπικοινωνία τῆς ψυχῆς μετ' αὐτῆς στηρίζει τὸν φωτισμὸν ἐκείνον, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν τοῦ ὁρθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ [« Ἐν τῷ γνωστῷ τελευταία ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα καὶ μόγις δρᾶσθαι, ὀφθεῖσα δὲ συλλογιστέα εἶναι ὡς ἄρα πᾶσι πάντων αὕτη ὁρθὼν τε καὶ καλὼν αἰτία, ἔν τε ὁρατῷ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἔν τε νοητῷ αὕτη κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη, καὶ ὅτι δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ »]. (Πλάτ. Πολιτ. 517c). Οὕτως ἀναφαίνεται ὁ φωτισμὸς τῆς Ἰδέας, ὅστις εὖ νοεῖ τὴν κίνησιν ἀτόμων καὶ λαῶν πρὸς τὴν τελείωσιν, διότι ὁ προσανατολισμὸς αὐτοῦ θερμαίνεται καὶ τροφοδοτεῖ τὰς ἐνσυνειδήτους ἀξιολογώτερας ἐπιδόσεις τούτων. Ἀναφαίνεται ὁ φωτισμὸς ἐκεῖνος, ὅστις καταδεικνύει ὑψίστην μόρφωσιν τῆς ψυχῆς καὶ ὅστις διαδηλοῦται διὰ τῶν συναισθηματικωτέρων καὶ οὐδέποτε ἐξαλειφομένων δονήσεων αὐτῆς. Ὅθεν τὸ αἶτημα τοῦ βάθους τῆς συνειδήσεως διευκολύνεται μὲν ἐκ τῆς μονίμου ἐπιρροῆς τοῦ ἰδεώδους, παρουσιάζεται ὅμως ὡς δεῖγμα γονίμου καλλιέργειας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς δι' ἐσωτερικῶν ἐφοδίων ἀξιολογώτερας ἐξυψώσεως αὐτῆς.

δ) Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ βάθος τῆς συνειδήσεως διαδηλοῦται τὸ μὲν διὰ τῆς γνωστικῆς κυριαρχίας τοῦ ἀτόμου ἐπὶ τῶν φαινομένων καὶ προβλημάτων τῆς ζωῆς, τὸ δὲ διὰ τῆς ἡθικοκοινωνικῆς συμπεριφορᾶς τούτου ἔναντι τῆς κοινωνίας. Ἡδὴ παρατηροῦμεν ὅτι διὰ τῆς συναισθηματικῆς δονήσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὅχι μόνον μαρτυρεῖται ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἰδίου εἰς τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἔτι πλέον διὰ ταύτης κεντρίζεται τοῦτο πρὸς ἀξιολογώτεραν δραστηριότητα. Οὕτω διαπιστοῦται ὅτι ἡ ἐξυπηρέτησις, τὴν ὁποίαν ἡ συνειδήσις προκαλεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου, καλλιεργεῖται καὶ διὰ τῶν τριῶν οὐσιωδεστέρων λειτουργιῶν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Διότι, ἂν διὰ τοῦ θεωρητικοῦ συνειδέναί ἀσκήται ἡ *γνωστικὴ λειτουργία* τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ ἡθικοκοινωνικοῦ συνειδέναί ρυθμίζεται ἡ καθαρὰ *βούλησις* τοῦ ἰδίου, ἥδη διὰ τοῦ ἀξιολογικοῦ συνειδέναί ἐπιτείνεται ἡ *συναισθηματικὴ* ἐνέργεια τούτου καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι διὰ τούτου μεθίσταται τὸ ἄτομον ἐντατικώτερον εἰς ἰδανικώτερας καταστάσεις τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

ε) Ἐσωτερικὰ εἶναι, ὡς ἐτονίσαμεν, τὰ κίνητρα τῆς ψυχῆς τοῦ ατόμου, πρὸς ἀξιολογικὴν δρᾶσιν καὶ ἰδανικὴν ἐξήψωσιν. Ἐκ τούτου, κατὰ τὰς ἀντιξοότητας τῆς ζωῆς, τὸ κῦρος αὐτῶν τίθεται διηνεκῶς ὑπὸ δοκιμασίαν. Ἡ ψυχὴ ὁμως ἀναπτύσσει κατὰ τὸ συνειδέναι ἄλλας ἰκανότητας, διὰ τῶν ὁποίων ὀπλιζομένη ἔχει τὴν εὐχέρειαν καὶ νὰ ἐνισχύῃ τὰ κίνητρα ταῦτα ἔναντι τῶν διαφόρων ἀντιξοοτήτων τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγγυᾶται τὸ ἀπρόσκοπτον τῆς ἀνελιξέως τοῦ συνειδέναι. Εἶναι δὲ αὗται αἱ ἐξῆς :

αα) Ἡ *θεμελίωσις τῆς ἐφέσεως τοῦ κρείττονος*. Ἐξ αἰτίας τούτου, διαδηλοῦται ἐκάστοτε τὸ ἀνικανοποίητον τῶν ατόμων ἐκ τῶν κτηθέντων ἀγαθῶν καὶ τῆς ἐπιτευχθείσης βαθμίδος τῆς ἐξελίξεως. Τὸ ἀνικανοποίητον τοῦτο, πιστοποιοῦν τὴν ἔφεσιν τοῦ ατόμου πρὸς τελείωσιν, ἀποτελεῖ αἰτίαν διηνεκοῦς καὶ πολλαπλῆς καλλιεργείας τῆς ἰδέας. Οὕτω τὸ ἄτομον συλλαμβάνει ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ μορφὰς ζωῆς ἐκάστοτε ὑψηλοτέρας καί, διὰ τούτων ἠλεκτριζόμενον, τρέπεται πρὸς πραγμάτων αὐτῶν, ἐνῶ παραλλήλως αἰσιοδοξεῖ εἰς τὰς ἀδυναμίας αὐτοῦ, τρέπεται εἰς τοὺς μόχθους καὶ πόνους καὶ χαίρει εἰς τὰς ἐπιτυχίας του.

ββ) Ἡ ἐκ τοῦ λογικοῦ ὀλισμοῦ τῆς ψυχῆς ἀπορρέουσα τάσις πρὸς *θεωρητικὴν διάρθρωσιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς*. Ἡ τάσις αὕτη κρατεῖ κατὰ τὸ συνειδέναι τὰ ἥνια τῆς ἀξιολογικῆς δράσεως τοῦ ατόμου. Δι' ὃ δὲν κινεῖται τότε τὸ ἄτομον κατὰ τὰς ἐφημέρους ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς, ἀλλὰ προσαρμόζει ἐκάστοτε τὴν πραγματικότητα πρὸς τὸ ὑπ' αὐτοῦ πρεσβευόμενον κοσμοθεωρητικὸν πνεῦμα αὐτῆς. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ κατὰ τοὺς τύπους τῆς ψυχῆς τοῦ ατόμου ἀνάπτυξις τῶν ἀντιστοίχων πτυχῶν τοῦ θεωρητικοῦ κόσμου, ἡ ἐν τῇ ἀναπτύξει ταύτῃ καλλιέργεια τῶν διαφόρων ἰδανικῶν καὶ ἡ ἐκ τούτου ἐπιτυγχανομένη ἀναγκαία ἐξυπηρέτησις καὶ προώθησις τῶν εὐγενεστέρων τάσεων τῆς ζωῆς. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἐπίσης ἡ ἐπιζήτησις ὑπὸ τῶν ατόμων κατὰ τὴν πνευματικὴν κίνησιν αὐτῶν τῆς δυνατότητος νὰ ἐνισχύσουν καὶ διευκολύνουν τὴν ἔφεσιν πρὸς ἀξιολογικὴν δημιουργίαν, ὅποτε, ὡς εἶδομεν, διεγείρεται τοῦτο πρὸς ἐντατικωτέραν δημιουργικὴν δρᾶσιν.

Εἰς τοῦτο τέλος ὀφείλεται ὁ ἐξ ἰδίων καθορισμὸς ἐκάστοτε τῆς ἠθικῆς διαβιώσεως τῶν ατόμων, ὅστις προσδιορίζει δεοντολογικῶς τὴν συμπεριφορὰν αὐτῶν οὐχὶ κατ' ἄλλοτρίους ἐπιταγὰς, ἀλλὰ κατ' ἐσωτερικὰς ἀρχάς, ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν ὁποίων δοκιμάζουν ταῦτα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν.

γγ) Ἡ *φιλοσοφικὴ ἀνύψωσις* τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποκειμένου, ἥτις, ὀδηγοῦσα εἰς τὴν σύλληψιν τῆς εἰκόνης τῆς ὁλότητος, καλλιεργεῖ καὶ τὰς ἀνωτέρας ἐπιδιώξεις τούτου. Οὕτω κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα ἐκινήθη διὰ τὴν κτήσιν ὀρθῆς γνώσεως. Καὶ ἂν κατὰ τὰ πρῶτα βήματά του ἡ Ἰωνικὴ φιλοσοφία διαδηλοῖ τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, εὐθὺς ἀμέσως ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία, ἀποκαλύψασα τὴν

διάκρισιν τῶν γνωστικῶν μέσων τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ λόγου, διαδηλοῖ τὴν ἰδιαιτέραν ἐκτίμησιν πρὸς τὸν λόγον, ὡς συμπληροῦντα τὸ ἔργον τῶν αἰσθήσεων, γεγονός ὅπερ ὠδήγησεν τοὺς μὲν σοφιστὰς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς σκέψεως, τὴν δὲ ὥριμον κλασσικὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν χρητηρίων ἐκείνων, αἵτινα κατοχυρώνουν τὴν κτῆσιν τῆς ἀληθείας διὰ τὸν Σωκράτη καὶ τῆς Ἰδέας διὰ τὸν Πλάτωνα.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἡ Φιλοσοφία, ἐξυπηρετήσασα τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς, ἐγένετο αἰτία νὰ καλλιεργηθῇ ἐγκυροτέρα θεμελίωσις τῶν ἰδεωδῶν αὐτῆς.

Τέλος, κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, ἡ Φιλοσοφία, ἐνστερνισθεῖσα τοὺς ποικίλους σκοποὺς τοῦ ἀνθρώπινου βίου, κτᾶται τὸ πλεονέκτημα νὰ καλλιεργῇ διὰ τῶν ποικίλων κοσμοθεωρητικῶν αὐτῆς συστημάτων τὴν ἰδεωδεστέραν ἐξέλιξιν αὐτῆς. Οὕτως ὁ ἰδεαλισμός, ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν ἰδανικὴν πλευρὰν τῆς ζωῆς, καταξιώνει τὰ *a priori* κίνητρα αὐτῆς, διὰ τῶν ὁποίων καλλιεργοῦνται αἱ ἀνώτεραι ἐπιδιώξεις αὐτῆς, καὶ δὴ καὶ ἐκείναι, αἵτινες κρατοῦν τὴν ὑπόστασιν αὐτῶν ἀσάλευτον ἐκ τῆς φθορᾶς τῆς ὕλης.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὑλισμός, ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν καταξίωσιν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας ὡς πηγῶν πάσης δραστηριότητος καὶ ἀναγνωρίζων ταύτας ὡς κατηγορίας καὶ ἰδιότητας τῆς ὕλης, δὲν παραμένει ἀδιάφορος πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξελίξεως τῆς μορφῆς τῆς ζωῆς. Ἡ ἐρμηνεία βεβαίως, τὴν ὁποίαν ἐπὶ ταύτης παρέχει, εἶναι ἀποκρουστέα. Ὅπως δὲ ἄλλοτε ἴσως καὶ οὗτος δὲν παραγνωρίζει τὴν ἀνάγκην νὰ δώσῃ κύρος πρὸς ὠρισμένας τάσεις καὶ ἐφόδια τῆς ψυχῆς, αἵτινα θεωροῦνται ὡς κίνητρα τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς.

Γενικῶς πᾶσα φιλοσοφικὴ θεώρησις, συναρμολογοῦσα τὸ παρὸν πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ προσδιορίζουσα ἀμφότερα ταῦτα πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ μέλλοντος, ἐπιζητεῖ διαλεκτικῶς καὶ ἐνορατικῶς νὰ τροφοδοτήσῃ τὸ συνειδέναι διὰ τῶν ἀσαλεύτων ἀπὸ τὰς ἀντιξοότητος τῶν καιρῶν ἰδεωδῶν.

δδ) Ἡ *πίστις* τέλος, ἣτις θερμαίνει τὸν δεσμὸν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ θεῖον, ἀποτελεῖ τὴν ἀκένωτον ἐκείνην πηγὴν, ἣτις πλουτίζει ἰδίως τὸ συναίσθημα, διὰ νὰ θεμελιώσῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν ἰδεαλιστικῶν τάσεων αὐτῆς. Φρουρεῖται ἐξ ἄλλου τὸ ἄτομον διὰ τῆς πίστεως αὐτῆς πρὸς τὸ θεῖον ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν δυνάμεων τῆς σοφίας, γνώσεως καὶ ἀγαθότητος, διὰ τῶν ὁποίων κοσμεῖται εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν καὶ τὸ θεῖον τοῦτο, καὶ οὕτω δημιουργοῦνται αἱ προσωπικότητες, αἵτινες, ὅχι μόνον παραμένουν ἀδιάφοροι πρὸς τὰ γήινα, ἀναδεικνύονται μάλιστα, εἰς τὰς μεγάλας σκληρότητας ἐκείνων, ὡς μάρτυρες τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ποδηγετοῦν τὰ πάντα πρὸς θεμελίωσιν των.

ς) Τὰ ἀξιολογικὰ ταῦτα ἐφόδια, αἵτινα τὸ ἄτομον διὰ τοῦ κόπου καὶ μόχθου κτᾶται καὶ αἵτινα διαδηλοῦν τὴν ὠριμότητα τῆς ψυχῆς, ὁδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν ὕψιστον προορισμὸν του. Διότι διέπεται ἡ συνειδήσις

δι' ἀρχῶν, αἵτινες ὄχι μόνον κυριαρχοῦν κατὰ πάσας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν καὶ αἵτινες ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἐξουδετερώνουν τὰς ἀντιξοότητας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ προπαρασκευάζουν ἐκάστοτε τὴν τελείωσιν τῆς ψυχῆς. Ἐκ τούτου ὑπὸ τὸν διερεθισμὸν τῶν ποικίλων ἐπιδράσεων τῶν καιρῶν δοκιμάζει αὕτη πειρασμὸν πρὸς περαιτέρω δημιουργικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρὸς ἐντατικωτέραν θεμελίωσιν ἐν ἑαυτῇ ἀσαλεύτων κατὰ τὸ κύρος ἀξιολογικῶν θεμελίων. Αἱ δὲ πρὸς τοῦτο εὐκαιρίαι εἶναι ἄπειροι. Οὕτως ἡ ἐκ τῆς λογικῆς λειτουργίας ἀναφαινομένη ὑπέρβασις, ἡ ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας ἐπιτελουμένη καταξίωσις, ἡ ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως διαδηλουμένη προσπάθεια πρὸς σύλληψιν τῆς ὁλότητος καὶ γενικῶς ἡ ἐκ τῆς ἐφέσεως τῆς ψυχῆς καλλιεργουμένη τάσις τοῦ ατόμου πρὸς κυριαρχίαν εἰς τὴν ἀξιολογικὴν σφαῖραν ἀποτελοῦν εὐκαιρίας, ἀλλὰ καὶ κίνητρα τῆς ψυχῆς, διὰ νὰ κινῆται αὕτη πρὸς τὴν οὐσίαν, ἥτοι πρὸς τὴν τελείωσιν τῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ βάθος τῆς συνειδήσεως καὶ τὸ ὕψος τῆς ἀξιολογικῆς ἀναδείξεως οὐδέποτε προσκόπτουν εἰς ὅρια. Διότι ἀνεξάντλητοι εἶναι αἱ ἀξιολογικαὶ ἱκανότητες τῆς ψυχῆς καὶ πάντοτε εὐρίσκει ὁ ἄνθρωπος ἀλῶβητον τὴν ἐσωτερικὴν πρὸς δημιουργίαν φλόγα, ἀρκεῖ ὁρθῇ κατεύθυνσις νὰ χαρακτηρίῃ τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὁ πνευματικὸς καὶ ὁ ἰδανικὸς ἀγὼν τῆς ψυχῆς, ἔχει ὥς συνείπειαν τὴν θεμελίωσιν ἀξιολογικοῦ Ἐγῶ, οὔτινος ἡ οὐσία ἀνήκει εἰς τὴν Ἀθανασίαν, δεδομένου ὅτι ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα, ὅπερ δὲν φθείρεται εἰς τὰς μεταβολὰς τοῦ χρόνου, ἀλλὰ παραμένει ἀσάλευτον κόσμημα καὶ διὰ καὶ κόσμημα, ὅπερ τὴν συνείδησιν τοῦ ατόμου ἐξιδανικεύει καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἐγῶ ὥς φέγγος διὰ τὴν ἀνθρωπότητα προβάλλει.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ